

**SURXONDARYO VILOYATI JARQO'RG'ON TUMANI
TUPROQLARINING MELIORATIV HOLATI.**

S.H. Oltinov – “TIQXMMI”MTU Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti “Yer resurslaridan foydalanish va davlat kadastrlari” kafedrasida stajyor-o’qituvchisi.

E.M. Mamatmo’minov - “TIQXMMI”MTU Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti talabasi.

J.S. Asatov - “TIQXMMI”MTU Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti talabasi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Surxondaryo viloyati hamda viloyat tuproqlarining meliorativ holati haqida bir qancha faktlar keltiriladi — O'zbekiston Respublikasi tarkibidagi viloyat. 1941 yilning 6 martida tashkil etilgan (1925 yilning 29 iyunidan Surxondaryo okrugi bo'lgan). 1960 yil 25 yanvarda Qashqadaryo viloyati bilan qo'shilgan. 1964 yil fevralda qaytadan tashkil qilindi. Respublikaning janubi-sharqida, Surxon-Sherobod vodiysida joylashgan. Janubdan Amudaryo bo'ylab Afg'oniston, shimol, shimoli-sharq va sharqdan Tojikiston, janubi-g'arbdan Turkmaniston, shimoli-g'arbdan Qashqadaryo viloyati bilan chegaradosh. Maydoni 20,1 ming km². Markazi — Termiz sh. Surxondaryo viloyati relyefi tog' va tekisliklardan iborat, shimoldan janubga qiyalanib va kengayib boradi. Tog'lardan oqib tushadigan ko'pdan-ko'p daryo va soylar dara hosil qilgan. Surxondaryo va Sheroboddaryo oqib o'tadigan tekislik shimol, g'arb va sharqdan baland Hisor tizmasi (eng baland joyi 4643 m) va uning tarmoqlari (Boysuntog', Ko'hitangtog', Bobotog') bilan o'ralgan. Tog'lar, asosan, yuqori paleozoy va mezozoy davrlari jinslaridan, tekislik qismi esa to'rtlamchi davr yotqiziqlardan tarkib topgan. Tog'lar bilan tekislik orasida adir va tog' oldi zonasi

joylashgan. Tog'lar shimol sovuq havo oqimlarini to'sib turishi natijasida subtropik o'simliklar o'stirish uchun qulay iqlim sharoiti vujudga kelgan.

Annotation: This article presents some facts about the reclamation condition of Surkhandarya region and the land reclamation of the region - a region within the Republic of Uzbekistan. It was established on March 6, 1941 (from June 29, 1925 it was Surkhandarya district). On January 25, 1960, it was joined with Kashkadarya region. It was reorganized in February 1964. It is located in the south-east of the republic, in the Surkhan-Sherabad valley. It borders Afghanistan along the Amudarya river in the south, Tajikistan in the north, northeast and east, Turkmenistan in the southwest, and Kashkadarya region in the northwest. The area is 20.1 thousand km². Center — Termiz sh. The relief of Surkhandarya region consists of mountains and plains, sloping and widening from north to south. Many rivers and streams flowing down from the mountains have formed gorges. The plain through which Surkhondarya and Sherobodarya flows is surrounded from the north, west and east by the high Hisar ridge (the highest point is 4643 m) and its branches (Boysuntog, Kohitangtog, Bobotog). The mountains are mainly composed of Upper Paleozoic and Mesozoic rocks, and the plain part is composed of Quaternary deposits. Between the mountains and the plain there are hills and foothills. As a result of the mountains blocking cold air currents from the north, favorable climatic conditions for growing subtropical plants have been created.

Аннотация: В данной статье представлены некоторые факты о мелиоративном состоянии Сурхандарьинской области и мелиорации земель области - региона в составе Республики Узбекистан. Образован 6 марта 1941 года (с 29 июня 1925 года — Сурхандарьинская область). 25 января 1960 года она была присоединена к Кашкадарьинской области. Реорганизован в феврале 1964 года. Он расположен на юго-востоке республики, в Сурхан-Шерабадской долине. Граничит с Афганистаном по реке Амударья на юге, с

Таджикистаном на севере, северо-востоке и востоке, с Туркменистаном на юго-западе и с Кашкадарьинской областью на северо-западе. Площадь составляет 20,1 тыс. км². Центр — Термез ш. Рельеф Сурхандарьинской области состоит из гор и равнин, наклоненных и расширяющихся с севера на юг. Многие реки и ручьи, стекающие с гор, образовали ущелья. Равнина, по которой протекают Сурхандарья и Шерободдарья, окружена с севера, запада и востока высоким Хисарским хребтом (высшая точка 4643 м) и его ответвлениями (Бойсунтог, Кохитангтог, Боботог). Горы сложены преимущественно верхнепалеозойскими и мезозойскими породами, а равнинная часть — четвертичными отложениями. Между горами и равниной расположены холмы и предгорья. В результате того, что горы перекрыли потоки холодного воздуха с севера, созданы благоприятные климатические условия для выращивания субтропических растений.

Kalit so'zlar: Surxondaryo viloyati, Jarqo'rg'on tumani, malumotlar, plan, loyiha, fazoviy ma'lumotlar, tuproq, Hisor tizmasi, tematik qatlam, ma'lumot, meliorativ holati, yer balansi.

Key words: Surkhandarya region, Zharkurgan district, data, plan, project, spatial data, soil, Hisar ridge, thematic layer, data, reclamation status, land balance.

Ключевые слова: Сурхандарьинская область, Жаркурганский район, данные, план, проект, пространственные данные, почва, Гиссарский хребет, тематический слой, данные, мелиоративное состояние, земельный баланс.

Kirish. Surxondaryo va Sheroboddaryo oqib o'tadigan tekislik shimol, g'arb va sharqdan baland Hisor tizmasi (eng baland joyi 4643 m) va uning tarmoqlari (Boysuntog', Ko'hitangtog', Bobotog') bilan o'ralgan. Tog'lar, asosan, yuqori paleozoy va mezozoy davrlari jinslaridan, tekislik qismi esa to'rtlamchi davr yotqiziqlardan tarkib topgan. Tog'lar bilan tekislik orasida adir va tog' oldi zonasi

joylashgan. Tog'lar shimol sovuq havo oqimlarini to'sib turishi natijasida subtropik o'simliklar o'stirish uchun qulay iqlim sharoiti vujudga kelgan. Tog' zonasi va adirlarda, asosan, g'alla yetishtiriladi, chorva uchun yozgi yaylov. Mutlaq balandligi. 300—500 m. bo'lgan Surxon-Sherobod tekisligida paxta ekiladi, bog' tokzorlar barpo qilingan. Janubiy qismi keng qumliklar bilan qoplangan. Foydali qazilmalardan neft va gaz (Xovdog', Kakaydi, Lalmikor, Amudaryo bo'yi tekisliklari), toshko'mir (Sharg'un, Hisor, Boysun, Ko'hitang tog'larining etaklari), polimetall (Sangardak), osh tuzi (Xo'jaikon) konlari bor. Gips, granit, argillit kabi qurilish materiallari, mineral suvli buloq ko'p. Tekislik qismining iqlimi quruq subtropik. Yozi jazirama issiq va uzoq, qishi iliq va qisqa. Yillik o'rtacha harorat 16° — 18° . Iyulning o'rtacha harorat 28° . — 32° , yanvar oylarida $2,8^{\circ}$ — $3,6^{\circ}$. O'zbekistonda eng issiq harorat ham shu viloyat hududida kuzatilgan (1914 y. 21 iyunda Termizda $49,5^{\circ}$ issiq bo'lgan). Ba'zi yillari qish ancha sovuq (-20° va hatto undan ham past). Yil davomida bulutsiz kunlarning ko'p bo'lishi va quyosh nurining tik tushishi effektiv tralar yig'indisi yuqori bo'lishiga olib keladi. 10° dan yuqori haroratli kunlar tekislik qismida 290 — 320 kun davom etadi. Bu esa viloyatda eng issiqsevar ekinlar (shakarqamish, ingichka tolali paxta) va mevalar yetishtirishga imkon beradi. Viloyat tog'lar orasidagi berk botikda joylashganidan bu yerda yog'in kam. Viloyatning janubiy tekisliklarida yiliga 130 — 140 mm, Hisor tog'lari yon bag'irlarida 445—625 mm yog'in yog'adi. Yog'inning asosiy qismi qish va bahorda tushadi. G'arbiy, janubi-g'arbiy va shimoli-sharqiy shamollar ko'p esadi. Viloyatning janubi sharqiy qismida esadigan Afg'on shamoli iqlimga salbiy ta'sir etadi. Viloyatning asosiy suv arteriyalari — Surxondaryo va Sherobodaryo hamda ularning Qoratog'daryo, To'polondaryo, Sangardakdaryo, Xo'jaipok kabi irmoqlari. Tog' qor va muzliklaridan, yog'indan to'yinadigan bu daryolar viloyat hududining shimoliy qismi, tog' va tog' oldi zonalarinigina suv bilan ta'minlay oladi, janubdagi keng tekisliklarda doimiy suv tanqisligi kuzatiladi. Yer osti (artezian) suvlaridan tobora keng foydalanilmoqda. 1957—58 yillarda

Uchqizil, 1959 — 62 yillarda Janubiy Surxon va Degrez suv omborlari, Jarqo'rg'on gidrotuguni qurildi.

Hazorbog', Dayto'lak, Qumqo'rg'on, Zang kanallari, Sherobod, AmuZang mashina sug'orish kanallari barpo etildi. Tuprog'i tekisliklarda taqirsimon va sho'rxok och bo'z tuproqlar, tog' yon bag'rida turli xil bo'z tuproqlar. O'simliklar dunyosi ham tabiiy sharoiti bilan bog'liq. Janubdagi ekin ekilmaydigan qumloq joylarda qandim, oq saksovul, cherkez, taroqbosh, yaltirbosh, yantoq, butasimonlar; daryo bo'ylarida yulg'un, jiyda, turang'il, terak, savag'ich, qiyoq, qamish; adir va tog'larning pastki yon bag'irlarida bir yillik efemerlar; 1200—2500 m balandliklarida efemerlar bilan birga archa, pista, qayin, tol, yongoq, olma, zarang o'rmonlari uchraydi. Bobotog' tizmasi yon bag'irlarida respublikaning eng yirik tabiiy pistazorlari joylashgan. Baland tog' zonasi o'tloqlari bilan band. Hayvonot dunyosi ancha boy: bo'ri, tulki, chiyabo'ri, ayiq, jayran, qobon, yovvoyi echki, arxar, to'qaylarda bug'u, to'qay mushugi, kalamush, qo'shoyoq, yumronqoziq, ko'rsichqon, gekkon kaltakesagi, ko'zoynakli ilon (kobra), o'q ilon, jayra, qushlardan ular (tog' kurkasi), qirg'ovul, mayna, qaldirg'och, g'oz, o'rdak, so'fito'rg'ay, chil, kaklik bor. Daryo va suv omborlarida har xil baliq ko'p. Viloyatda 2 million 681 ming nafar aholi istiqomat qiladi. Shahar aholisi 971,4 ming kishi, qishloq aholisi 1709,6 ming kishi. Aholisi, asosan, o'zbeklar, shuningdek, tojik, rus, turkman, qozoq va boshqa millat vakillaridan iborat.

Xulosa. O'zbekistonning janubiy o'lkasi hisoblanmish Surxondaryo viloyatining asrlar davomida Vatanimizning o'tmish tarixi va madaniyatida muhim o'rin egallab kelgan. Vatanimiz tarixida sug'orma dehqonchilik va ilk shaharchalar shakllangan joylardan biridir. Sug'orma dehqonchilikning takomillashuvi, shaharsozlik rivoji bilan bog'lik ijtimoiy taraqqiyoti Surxondaryo zaminida ham ilk davlatchilik ildizlarining paydo bo'lishiga olib kelgan. Miloddan avvalgi 1-ming yillik o'rtalarida Jarqo'rg'on tumani hududida hamda Tojikistonning janubiy qismi va

shimoliy Afgʻoniston hududlarini oʻz tasarrufiga olgan Baqtriya podsholigi davlati hukm surgan. Tumanning qadimgi tarixidagi eng yorqin sahifalari milodning I-IV asrlari oraligʻida hukmronlik qilgan Kushon podsholigi bilan bogʻlik. Surxondaryo viloyatining dehqonchilik bila shugʻullanib bizga doimo qishloq xoʻjaligi mahsulotlari yetishtirib berishi bilan yetakchi viloyat desak mubolagʻa boʻlmaydi. Surxon tuprogʻi juda unumdorlik darajasi boʻyicha noyob tuproqlarni koʻrishimiz mumkin boʻladi. Tuproqlarga agrotexnik tadbirlar olib borish jarayonida shularga guvoh boʻldik. Yer qancha unumdor boʻlsa dehqon shuncha boy boʻladi. Xalq boy boʻlsa – davlat ham boy boʻladi.

Adabiyotlar roʻyxati

- [1] Спутник Технологиялари Асосида Автомобил Транспорт Воситалари Ҳаракатини Бошқариш Ва Назорат Қилиш ШЯ Сатторов, ЖС Асатов, ФФ Жўрақулов - o'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ..., 2023
- [2] Global Iqlim O'zgarishi O'zbekistonning Barqaror Rivojlanishiga Salbiy Ta'siri. SS Yarashovich, AJ Sayitkulovich, AI Hasan o'g'li... - O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ..., 2023
- [3] Sattorov Sh Y, Ahmadov S O, Akhtamov S A 2021 Mechanisms of rice growing and rice development in Uzbekistan *online-conferences* 5 183
- [4] Sattorov S Y 2020 Use of aerocosmic methods and gis programs in construction of space data models of pastural land *Current scientific research in the modern world*
- [5] Abduloev A M 2020 The use of advanced technologies in geodetic and geoinformatics *Journal agro processing*
- [6] Sattorov S. Y., Muhammadov Q., Bobojonov S. QURILISH JARAYONIDA ELEKTRON TAXEOMETRLARLARNI O 'RNI //Euro-Asia Conferences. – 2021. – Т. 5. – №. 1. – С. 235-237.
- [7] Сатторов Ш.Я, Муҳаммадов Қ., Бобожонов С. ҚУРИЛИШ ЖАРАЁНИДА ЭЛЕКТРОН ТАХЕОМЕТРЛАРЛАРНИ О ЁРНИ //Эуро-Асиа Сонференсес. – 2021. – Т. 5. – №. 1. – С. 235-237.
- [8] Сатторов Ш. Я. и др. USE OF AEROCOSMIC METHODS AND GIS PROGRAMS IN CONSTRUCTION OF SPACE DATA MODELS OF PASTURAL LAND //Актуальные научные исследования в современном мире. – 2020. – №. 5-4. – С. 16-22.
- [9] Сатторов Ш. Я. ЯЙЛОВ ЕРЛАРИНИНГ ДЕГРАДАЦИЯ ОМИЛЛАРИ //ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ. – 2020. – №. SPECIAL ISSUE.

- [10] Абдуллоев, А. М. (2020). ГЕОДЕЗИК ВА ГЕОИНФОРМАТИК ИШЛАРНИ БАЖАРИШДА ИЛФОР ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ. *ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ*, (SPECIAL ISSUE).
- [11] Muzaffarovich, Abdulloyev Ashraf. "USE OF ADVANCED TECHNOLOGIES IN GEODESIC AND GEOFORMATIC WORK." *Агропроцессинг SPECIAL* (2020).
- [12] Ашраф, Мудасир, Ясс Худхейр Салал и С.М. Абдуллаев. «Интеллектуальный анализ образовательных данных с использованием базового (индивидуального) и ансамблевого подходов к обучению для прогнозирования успеваемости учащихся». *Наука о данных*. Спрингер, Сингапур, 2021. 15–24.
- [13] [Geoportal visualization of state cadastre objects:\(a case study from Uzbekistan\)](#) A Inamov, S Sattorov, A Dadabayev, A Narziyev - IOP Conference Series: Earth and Environmental , 2022
- [14] [Conventional and current approaches of urban mapping and geodetic base formulation for establishing demographic processes database: Tashkent, Uzbekistan](#) S Abdurakhmonov, M Khamidova, Y Romanyuk - E3S Web of Conferences, 2024